

В. Потульницький, П. Сохань
**ВЧЕНИЙ–ЕНЦИКЛОПЕДИСТ УКРАЇНСЬКОЇ ТА
СВІТОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ
(СЛОВО ПРО ДРУГА І ВЧИТЕЛЯ)**

Омелян Йосипович Прицак увійшов у європейську та світову науку як універсальний учений, який творив і творить одночасно в багатьох наукових дисциплінах суспільствознавства: історія країн Європи й України у загальноєвропейському і світовому контексті, сходознавство, філософія історії, або історіософія (наука про методи пізнання та філософське розуміння історичного процесу), філолог широкого діапазону зі знанням багатьох мов, навіть відмерлих. Не випадково німецькі, англійські, турецькі й навіть японські вчені (а одному з авторів цієї статті довелося працювати декілька років у Німеччині та Японії й вчитися в тих німецьких і японських професорів, які свого часу вчилися в Омеляна Йосиповича за час його роботи у цих країнах) називають його відповідно “Universalgelehrter” – універсальний учений та “o-sensej” – високошановний учитель. У це “О” вкладається й визнання надзвичайно широкого діапазону Омеляна Прицака як ученого і пошана до нього як до велетня науки. Цій своїй універсальності історик завдячує не лише специфікою свого життєвого шляху, крізь який пролягли Друга світова війна, вимушена еміграція, переїзд до Америки з Європи та інші перипетії й необхідність пристосовування до особливостей життя і роботи в таких різних за устроєм та традиціями країнах, як міжвоєнна Польща й довоєнний Радянський Союз, нацистська Німеччина і післявоєнна ФРН, США часів “холодної війни” та пострадянська Україна, а й насамперед своєму безперечному великому таланту і винятковій працездатності. Всі найвищі оцінки щодо унікальності Омеляна Прицака як ученого, котрі можна чути з уст турецьких та французьких, німецьких й японських, болгарських і польських, англійських та чеських, а також російських учених, він заслужив насамперед своїми величезними знаннями й ерудицією, працелюбністю і відданістю науці, які завжди для нього були вищими від будь-яких практичних, політичних та меркантильних інтересів.

З обох своїх головних фахів – історії країн Європи й України та сходознавства – Омелян Прицак є вихованцем досить різних за своєю національною приналежністю і проблемно-тематичним та історико-географічним спрямуванням шкіл. З першого фаху його вчителями були професор Львівського університету Адам Шельонговський (1873–1961), у якого він опановував історію Росії, Польщі й Австро-Угорщини, та українець, учень Михайла Грушевського, академік Іван Крип'якевич (1886–1967), котрий протягом 3-х років (1937–1940) був наставником Омеляна Прицака з української історії в найширшому розумінні цього слова [1]. Сходознавство наш ювіляр опановував уже навіть у кількох наукових школах. У цій галузі його вчителями були також монголіст та історик Середньої Азії поляк Владислав Котвич (1872–1944), в якого він навчався у Львівському університеті в 1936–1939 рр.; академік-тюрколог Агатангел Кримсь-

кий (1871–1942), що був його науковим керівником у Києві в 1940–1941 рр., й іраніст німець Ганс Гейнріх Шедер (1896–1957), учнем якого ювіляр став за час навчання у Берлінському (1944–1945) і Геттінгенському (1946–1948) університетах [2].

На формування політичного світогляду молодого Омеляна Прицака найбільший вплив мав його старший колега по Львівському університету, відомий український історик-медієвіст Теофіль Коструба. Саме останній – чернець-василіянин та практикуючий католицький священник, і разом з тим український монархіст-гетьманець – прилучив Омеляна Прицака до історії гетьманського руху [3]. З ініціативи Коструби ювіляр ще в 1937 році написав генеалогічну розвідку про Скоропадських, яка з'явилася окремим виданням у 1938 р. й стала першою книжковою публікацією майбутнього видатного вченого [4]. Виявлені нами в архівах Львова та особистому архіві Олени Отт-Скоропадської листи Омеляна Прицака до культурології Осипа Назарука й гетьмана Павла Скоропадського свідчать, що вже наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр. він, як і його вчителі Іван Крип'якевич та Теофіль Коструба, був переконаним гетьманцем-монархістом (хоча й не всі ідеї монархістів, зокрема ідею класократії, поділяв) і ці свої політично-ідеологічні симпатії, прихильність до митрополита Андрея Шептицького та творчості ідеолога українського консерватизму В'ячеслава Липинського проніс крізь усе життя [5]. Цій своїй світоглядній позиції О. Прицак залишився вірний і під час перебування в Німеччині, коли він як голова студентської громади “Мазепинець” у Берліні (1943–1945) бував у Павла Скоропадського у Ванзее під Берліном, брав в останнього інтерв'ю щодо окремих його заходів за часів гетьманування [6]. Цієї позиції вчений дотримувався й в Америці, коли писав статті з історії гетьманського руху у виданнях “Листи до приятелів” та “Батьківщина” і коли збирав кошти на відкриття кафедр українознавства при Гарвардському університеті, які жертвували, насамперед американські гетьманці. Консервативну спрямованість мали й теми дисертацій його перших докторантів – Ореста Субтельного про діяльність Пилипа Орлика, Френка Сисина з дослідженням про Адама Кисіля та Зенона Когута про українську шляхту. Нарешті, публікації О. Прицака про військових канцеляристів і гетьмана Мазепу, про Шевченка й Драгоманова, у збірниках “На пошану В. Липинського” та “Чому кафедра українознавства в Гарварді” свідчать, що вищезгаданий напрямок досліджень завжди був одним з провідних у його наукових інтересах, як ученого-гуманіста, історика України і сходознавця. Взагалі ж, оцінюючи основну й визначальну – українську перспективу наукової творчості Омеляна Йосиповича, з одного боку, і його політичні уподобання, – з другого, можна повною мірою стверджувати, що він є “науковим правнуком” Володимира Антоновича, “внуком” Михайла Грушевського та “сином” Івана Крип'якевича, а разом з тим палким прихильником політичних засад українського монархіста В'ячеслава Липинського. Традиціям своєї наукової школи й своїх політичних уподобань він залишився вірним і досі. Як зазначає сам ювіляр, саме лектура

творів Липинського, в які ввів його ще у 1930-і рр. Теофіль Коструба, як і лектура творів М. Драгоманова, залишилися на все його життя улюбленим джерелом натхнення та допомогли йому зберегти духовну рівновагу [7].

Так само й у сходознавстві О. Пріцак на все життя лишився прихильником дослідницьких засад свого вчителя Агатангела Кримського. Поділяючи та розробляючи його наукову концепцію про Київську державу як прямого наступника Хозарського каганату, вчений підготував і видав фундаментальну книгу з цієї проблеми й ряд інших праць та, нарешті, домігся присвоєння заснованому ним Інституту сходознавства НАН України імені академіка А. Кримського.

В особистому житті Омелян Пріцак, як і його “наукові діди й прадіди”, зокрема Володимир Антонович та Михайло Грушевський, так само є продуктом кількох ідентичностей і лояльностей. До 15 років хлопець виховувався як поляк, спілкувався вдома з матір’ю й вітчимом виключно польською мовою, навчався в польській гімназії. Приблизно з 15 років він перейшов у спілкуванні на українську мову, яку декілька років опановував самотужки, та навернув назад до українства свою матір, яка сполячилася в другому шлюбі після смерті солдата УГА Йосипа Пріцака – його рідного батька [8]. В 1940-х рр. він формувалася як учений у Німеччині, де став доктором (1948) і доцентом (1951) Гьоттінгенського й професором (1957) Гамбурзького університетів. Нещодавно, у 1998 рр. Гьоттінгенський університет в ознаменування 50-ї річниці від дати захисту Омеляном Пріцаком там своєї докторської дисертації присвоїв йому звання почесного доктора. Проте в післявоєнну добу не Німеччина стала плацдармом для розгортання його українознавчих планів та перспектив, а насамперед США і Канада. Це пояснювалось тією обставиною, що взагалі весь період від другої половини 1940-х – до початку 1990-х рр. у розвитку зарубіжного українознавства, насамперед історії, характеризується поступовою передачею естафети від Європи до Америки та проходженням ученим складного шляху від еміграційної, значною мірою політизованої науки до авторитетної, світової. Й внесок у цей процес Омеляна Йосиповича, безперечно, досить значний. Хоча на території України продовжували в ті роки свою роботу І. Крип’якевич, М. Кордуба та їх однодумці, проте цілковитого панування набуває радянська концепція історії України, яка приділяла останній дуже мало місця [9]. Німеччина після другої світової війни не мала своєї української політики, була надто зайнята собою і до того ж мусила слідкувати за американською політикою відносно Східної Європи, яка мала у центрі уваги Росію [10]. Тому в 60–80-ті роки основним центром дослідження розвитку української національної історії став американський континент. Саме у США, куди Омелян Пріцак переїжджає в 1960 р. на запрошення Гарвардського університету, зокрема тодішнього його професора видатного лінгвіста й філолога Романа Якобсона, вчений отримує можливість повернутися повністю до історії України. Звичайно, це були часи “холодної війни” та радянського тоталітаризму. Проте якщо порівнювати у ті ж 60-ті роки умови й особливості роботи вчителя та учня – Івана Крип’якевича в

Україні й Омеляна Прицака у США, то останній мав відносну свободу в постановці та вирішенні власного наукового бачення історії України [11]. Хоча йому теж доводилося лавірувати між огульними звинуваченнями всього без винятку українства зі сторони ряду американських колег в перманентному антисемітизмі, і пануючими у світі російськими й польськими версіями історії України [12]. Проте існуюча на той час фінансова незалежність створених професором Прицаком українських наукових осередків при Гарвардському університеті давала йому повну свободу творчого пошуку. Його ж авторитет як ученого серед німецьких, французьких, американських, турецьких, англійських та інших колег давав йому ще і право на власну, вивірену на основі численних дискусій з іншими науковими авторитетами кількох поколінь концепцію виведення історії України на світовий рівень.

Символічно, що вперше цю концепцію було опубліковано у річницю смерті вчителя Омеляна Прицака – академіка Івана Крип'якевича та вміщено ним в одному й тому ж номері “Українського історика”, що і статтю самого учня про свого наставника. Надруковано було це бачення вченим проблем та перспектив розвитку української історичної науки під назвою “Проект “Вступу до історії України” [13]. У ньому, лише ставилися конкретні завдання, які він вважав за необхідне в першу чергу виконати й зокрема забезпечити створення необхідної бази для розробки і викладу власної концепції історії України.

Сам процес вирішення завдань, який мав на меті відтворення та доповнення кращих традицій і досвіду української історіографії, за задумом О. Прицака, мусив відбуватися поетапно, шляхом розгортання досліджень у трьох взаємопов'язаних напрямках: допоміжних історичних дисциплін, джерелознавства, синтезу. В першу чергу Омелян Йосипович звернув увагу на розробку проблем допоміжних наук, зокрема тих, які б, на його думку, найбільше відповідали повному й кращому висвітленню історії України. Це насамперед хронологія, що включала каталоги українських князів, гетьманів, полковників, сотників, запорозьких кошових та кошової старшини, церковних ієрархів й різних адміністративних структур в Україні, а також генеалогія, що охоплювала дослідження княжих династій, українських родів, іноземних династій і родів в Україні, а також їх сусідів та партнерів тощо [14]. Зараз, коли в Україні й у всьому світі підвищується інтерес до цих галузей наук, проект О. Прицака, накреслений ще в 1967 р., свідчить, як далеко і перспективно дивився сам Омелян Йосипович, накресливши багато з того, що вчені будуть розробляти пізніше.

Другим завданням визначався пошук, збирання, обробка й систематизація джерел: вітчизняних, східних, західних – як державних, так і приватних. Нарешті, третім – визначальним та завершальним завданням у побудові фундаменту української історії О. Прицак вважав синтез. Він, на його думку, мав складатися з 2-х основних корпусних видань: перше, що охоплювало б проблеми світової історії й минулого Східної Європи з особливим врахуванням України, і друге, яке розглядало б власне українську вітчизняну історію [15]. В першому з них як центральні завдання мали бути винесені проблеми погодження схеми

минулого України та Східної Європи, концептуальне розкриття історії України й її періодизації, а також окреслення місця останньої у світовій історії. В другому – ставилося завдання створення триединого синтезу нарисів: української історіографії, історіософії та історії української політичної думки.

Один з авторів цього допису, який вирішив почати ще за часів перебудови в 1980-х рр. розробку синтезу Омеляна Прицака з кінця, тобто проекту цього триединого нарису, під час своєї другої подорожі до Гарварда восени 1990 р. привіз вченому рукопис власної версії синтезу української історико-політичної думки, створений на базі джерел з фондів спеціального зберігання українських архівів і бібліотек на основі немарксистської методології й концептуалізації з вирізненням і особливим розглядом концепцій державотворення і українських державницьких ідей. Омелян Йосипович написав велику схвальну рецензію на цей рукопис [16]. Слід особливо зазначити, що рецензія О. Прицака на “Основні напрямки української історичної і політичної науки в еміграції” була написана вченим відразу після важкої операції. Лише горіння наукою і відданість справі, якій він присвятив життя, змусила Омеляна Йосиповича проробити цю велику, а з огляду на його стан, просто небезпечну для життя роботу. Ця праця містила, окрім схем, примірних графіків і додатків 380 сторінок машинопису. Він надзвичайно захопився самим фактом появи цього рукопису, який він розцінив як бажання та готовність української крайової (за його висловом) історичної науки співпрацювати у вирішенні поставлених ним ще в 1967 р. завдань. Тоді ж у 1990 р., вже здавши справи директора Інституту у Гарварді, він висунув перспективне бачення окреслених завдань, зокрема проблем повернення Грушевського в Україну, детальнішої розробки його спадщини, а також консервативно-гетьманської концепції Липинського тощо.

Через рік Омелян Йосипович повернувся в Україну й разом з авторами цієї статті, покійним Федором Павловичем Шевченком [17] та рядом інших учених, зокрема фахівців із сходознавства, почав займатися інституційним і науковим втіленням своїх давніх планів. Воно, за задумом проф. Прицака, передбачало створення трьох наукових осередків, які б працювали у тісному контакті один з одним. Першою такою ланкою, котра б готувала молодих науковців ще із студентської лави, стала створена й очолена академіком Прицаком кафедра історіософії при Київському університеті ім. Тараса Шевченка [18]. Відомо, що в нас як методологія всіх наукових досліджень десятками років застосовувалася лише виключно марксистсько-ленінська теорія. На Заході ж постійно йшла еволюція різних методів та концептуалізацій наукових досліджень: від неопозитивізму до неокантіанства, від неокантіанства до школи “Анналів”, від школи “Анналів” до модернізму і постмодернізму й т.д. Як знавець зарубіжних наукових шкіл та різних методологічних засад, Омелян Прицак увібрав досвід кількох поколінь останніх. Цим своїм унікальним досвідом він вирішив не лише поділитися з вченими пострадянської України, а й виховати на зразок Гарвардської школи з 5-ти чол. (професори О. Субтельний, З. Когут, П. Магочі, Ф. Сисин, О. Андрієвська) подібну ж школу в Київському університеті. З цим завданням

він частково впорався. Окрім читання лекцій, основну увагу учений зосереджував на роботі історіософічного семінару, в якому сприяв формуванню та доформуванню як науковців на різних рівнях теж п'яти чоловік (В. Потульніцький, О. Мойсенко, О. Маєвський, А. Доценко, С. Біленький). Майже всі вони отримали рекомендації О. Прицака для наукової роботи у різних країнах світу (Чехія, Польща, Австрія, Німеччина, Канада, Італія, Японія), де також формувались або доформувались як учені.

Другою ланкою став створений Омеляном Йосиповичем Інститут сходознавства імені А. Кримського в структурі Академії наук України. Він же став і його першим директором. У попередньому задумі О. Прицака Інститут сходознавства мав займатися опрацюванням п'яти груп східних джерел: 1) сирійських, кавказьких; 2) арабо-перських; 3) старовірських; 4) турецьких та кримсько-татарських; 5) далеосхідних. Видатним знавцем яких, усіх їх, він сам був. Не менш важливим завданням передбачалося опрацювання величезної наукової спадщини його вчителя – А. Кримського, – одного з фундаторів НАН України, а також підготовка кадрів майбутніх сходознавців з усіх п'яти вищеокреслених напрямів та видання журналу інституту “Східний світ”. Декілька номерів цього часопису під редакцією Омеляна Йосиповича вийшли з друку. Ці свої плани О. Прицак так само реалізував лише частково. Найприкрішим, за його словами, був той факт, що він, як і в Німеччині, не зміг підготувати власну наукову школу сходознавців. У Німеччині він не спромігся цього зробити через відсутність потрібного для цього часу. Професором Гамбурзького університету із спеціальності – “Історія Євразії та алтайська філологія” він став у 1957 р., завершивши в 38 років своє формування як ученого-сходознавця. Але вже невдовзі переїхав до США, де повернувся цілковито до української історії [19]. В Україні стали на заваді інші причини. По-перше, сам інститут існував у структурі Академії наук, що обмежувало можливості готувати кадри майбутніх учених зі студентської лави, шліфуючи і відбираючи їх через курсові, дипломні роботи, семінари тощо. По-друге, на території колишнього Радянського Союзу й навіть, за традицією, в пострадянський час усі кадри сходознавців готувалися у Москві та Ленінграді, але аж ніяк не в Україні. Тому Омелян Йосипович набирав в Інститут людей просто зі знанням хоч би однієї східної мови, які, з одного боку, справді добре нею володіли, але, з другого, – сформувалися як мовознавці й військові перекладачі раніше, ніж вони почали формуватись як науковці.

І, нарешті, третьою й найголовнішою (а хронологічно за часом заснування першою) ланкою у реалізації триєдиної концепції бачення О. Прицаком проблем та перспектив розвитку української історичної науки як світової стало заснування в структурі Академії наук Інституту української археографії й джерелознавства імені Михайла Грушевського, першим директором якого став один з авторів цієї статті.

Нам приємно засвідчити, що під час становлення нашого Інституту, особливо на першому етапі його діяльності, ми значною мірою спиралися на досвід та поради Омеляна Йосиповича щодо перспективних планів роботи, враховую-

чи зокрема його думки про видання джерел, висловлені ним у вищезгаданому проекті “Вступу до історії України”, який став певним чином основою не лише для його гарвардського проекту, а і для нашого інститутського перспективного плану видань [20].

Добре розуміючи велике значення джерельної бази для відновлення правди історії, О. Прицак після приїзду сюди висловлював бажання передати в Україну свою величезну бібліотеку, що знаходиться в США й містить у собі унікальні писемні джерела. Авторам цих рядків довелось ознайомитися в Бостоні з цією великою і справді унікальною бібліотекою. У ній зберігається багато найрідших не лише давньоруських, а й написаних турецькою та іншими мовами рукописів і раритетних видань, які Омелян Йосипович збирав усе своє життя в різних країнах світу. Цю бібліотеку вчений хотів зробити базовою для академічних інститутів сходознавства ім. А. Кримського й української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. На превеликий жаль, через різні неподобства цього йому не вдалося зробити. Бібліотека ще і досі знаходиться за межами України, а українські вчені втратили можливість користуватися цією унікальною скарбницею знань.

Важливим та плідним був внесок академіка О. Прицака й у підготовку наукових кадрів, як члена Спеціалізованої ради нашого інституту по захисту докторських і кандидатських дисертацій з двох спеціальностей: всесвітня історія та історіографія й джерелознавство і спеціальні історичні дисципліни. Будучи висококваліфікованим фахівцем з усіх цих спеціальностей Омелян Йосипович є найавторитетнішим справжнім ученим-енциклопедистом з усіх гуманітарних галузей знань. Сім років – з 1991 до 1998 рр. – академік О. Прицак прожив в Україні у такий складний та суперечливий час, який він сам називав щасливим і водночас важким. Тут він знайшов багато друзів, колег та шанувальників, але, на жаль, і таких манкуртів-учених, які в егоїстичних й амбітних цілях толочили та травмували не лише науку, а і добре ім'я та душу видатного вченого. Було чимало й інших неподобств. Останнім часом учений із сумом говорив про те, що йому доводиться у 78-річному віці ходити по півроку по різних клерках для підписання якогось папірчика та що вже немає сил і здоров'я на таку “сізіфову працю” після всіх тих складних операцій, які йому довелося перенести. Проте, приїхавши у листопаді 1998 р. в Україну на короткий час, він привіз колегам у дарунок кілька своїх публікацій, написаних та виданих останнім часом, у тому числі – перший том фундаментальної праці “Походження Русі”. І це лише один із задуманих ним ще п'яти томів цього справді унікального твору. В ньому О. Прицак аналізує величезне коло давніх та прадавніх писемних джерел, насамперед скандинавських, співставляючи їх з арабськими, перськими, турецькими й іншими і здійснюючи всебічне їх історико-філологічне опрацювання та вивчення, дає своє бачення й свою концепцію у поглядах на все ще не розкриту проблему “Походження Русі”.

Відкинувши спеціальну наукову літературу з її застарілими суперечками норманістів та антинорманістів, учений, за його словами, “вирішив виробити

новий підхід і нову методологію, звернувшись безпосередньо до першоджерел” [21]. І це завдання він розв’язує фундаментально, з глибоким знанням справи. Епіграфом до своєї праці він навів слова вченого Анрі Піренна: “Всі теорії відмирають. Відміре й моя. Однак я вірю, що принаймні зробив один крок до істини”. З повним правом ми можемо сказати, що академік О. Пріцак і цією, й багатьма іншими фундаментальними працями зробив багато кроків до наукової істини. Йй він присвятив усе своє життя.

Ми, його друзі, учні та послідовники, на закінчення цієї статті хочемо згадати три, на нашу думку, надзвичайно важливі висновки шановного Омеляна Йосиповича, котрі для нас, як і для багатьох інших фахівців, є й будуть добрими порадами та настановами у подальшій праці.

1. Історик, як і кожен учений, мусить бути перш за все патріотом своєї Вітчизни. Проте, хоча й неможливо одній людині оволодіти всіма історичними джерелами світу, все таки студіюючи минуле однієї країни, не можна трактувати його в ізоляції. Власна “національна” історія – це складова частина всесвітнього історичного процесу.

2. Для окреслення об’єктивного місця України у світовій історії вчений мусить мати своє власне бачення, яке формується на основі як власного світобачення, так і традицій тієї наукової школи або шкіл, до яких він належить. Як і кожне пізнання людини, погляд історика поширюється з його досвідом та знає у процесі праці корективів і доповнень.

3. Історик, як учений-гуманіст має працювати не заради збагачення й кар’єри, а заради духовного зростання – власного і своєї Батьківщини. В основу його має бути покладений принцип Деміурга, тобто постійне творче пізнання та усвідомлення історичного процесу даного суспільства на базі свого світогляду й обраних ним методів дослідження. Жодні “табелі про ранги”, співи сирен і таке інше не мають права замінити вченому цей принцип. Цим усім академік О.Пріцак керувався і керується сам та бажає того й своїм колегам.

У 80-річний ювілей Омеляна Йосиповича, який припав на самий кінець 20-го століття, можна повною мірою стверджувати, що слідом за Михайлом Грушевським він зробив у цей період важливий внесок у відтворення об’єктивної історії й відродження духовності України. Подібно тому як М. Грушевський на початку століття створив у Львові “новий Київ”, так і О. Пріцак у середині століття створив у Гарварді “новий Львів”, намагаючись розбудувати наприкінці століття в Києві новий науковий заклад для своїх послідовників. Вони мусять продовжити його справу. Талановитий учений живе та продовжує творити в ім’я українського народу і сильної, незалежної Української держави, котра, як він переконаний, не зможе успішно розвиватися без своєї повнокровної та правдивої історії. На жаль, Омелян Йосипович змушений був за станом здоров’я виїхати за межі своєї Батьківщини. Але ми переконані, що він продовжуватиме наукову працю в ім’я незалежної України. Від душі зичимо йому доброго здоров’я й творчого натхнення у його благородній справі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про те що саме дав як учитель молодому Омеляну Прицаку академік Іван Крип'якевич, див.: Омелян Прицак. Іван Крип'якевич (1886–1967). У першу річницю смерті Івана Крип'якевича // Український історик. – 1968. – № 1–4. – С. 82–86.
2. Про інших своїх вчителів Омелян Прицак пише в своїй розвідці про Михайла Грушевського. Див.: Омелян Прицак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського – Київ–Кембрідж, 1991. – С. 66–73.
3. Там же. – С. 67–68.
4. Останній раз ця розвідка передруковувалася у матеріалах конференції, присвяченій 120-й річниці від дня народження Гетьмана Павла Скоропадського і 75-й річниці проголошення Української держави 1918 р., яка відбулася 13–15 травня 1993 року в Києві, Чернігові й Тростянці. Див.: Омелян Прицак. Рід Скоропадських. // Останній Гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. – Київ, 1993. – С. 179–198.
5. Про місце Омеляна Прицака серед різних напрямів та поколінь представників української консервативної історико-політичної думки, див.: Потульницький В. А. Українська історична думка в європейському контексті // Схід–Захід–Харків. – 1999. – № 2. – С. 13–62; Його ж. Українська та світова історична наука // Український історичний журнал. – 2000. – № 3. – С. 22–44; Його ж. Схеми і періодизації історії України в українській історіографії 19–20 ст.: проблеми теорії та методології // Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України Смоля В. А. – К., 2000. – Ч. 2. – С. 434–462.
6. Омелян Прицак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – С. 67.
7. Там же. – С. 70.
8. Там же. – С. 63–64.
9. Potul'nyc'kyj Volodymyr. Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung in: Jahrbücher für Geschichte Ostens, 45 (1997) – Н. 1. – S. 27.
10. Там же. – С. 27–28.
11. Разом з тим академік Іван Крип'якевич, хоча й не мав помітного впливу на загальноукраїнській історичній процес, усе ж таки отримав можливість поставити в рамках своєї теми “Українська козацько-гетьманська держава 17–18 століть”, що була вміщена у монографії “Богдан Хмельницький” (Київ, 1954) питання про “процес створення української державності” (С. 334–410); про те, що “на території України виник новий державний апарат” (С. 347); що “весь державний апарат очолювався гетьманом” (С. 354); що “Хмельницький бажав забезпечити спадкоємність гетьманства за своїми синами” (С. 355); “очолював процес створення української державності” (С. 377); “наполегливо вводив маловідому досі комусь Україну в коло держав, які посідали значне місце у міжна-

родному житті” (С. 399); що “Московська держава визнавала нове політичне становище України спочатку де-факто (1651), а згодом і де-юре (1653)” (С. 410). Це дало можливість Омеляну Йосиповичу як учневі й однодумцю Івана Крип’якевича зробити висновок, що “українська історична наука в Україні ледве чи могла б пережити своє “время люте” – якщо у Львові і Києві не промінювала б своїм авторитетом та лицарськістю шляхетна постать великого вченого Івана Крип’якевича”. Див.: Омелян Прицак. Іван Крип’якевич. – С. 35.

12. Особливо в ряді країн Європи й Америці “прижилися” дореволюційні та емігрантські російські схеми української історії. Див.: Potul’nyč’kyj Volodymyr. The Image of Ukraine and Ukrainians in Russian Political Thought (1860–1945) // Acta Slavica Japonica – Tomus XVI, – 1998. – P. 1–29.

13. Омелян Прицак. Проект “Вступу до історії України” // Український історик. – 1968. – № 1–4. – С. 128–133.

14. Там же. – С. 129–130.

15. Там же. – С. 133.

16. Рецензія від 18 січня 1991 р. знаходиться в особистих архівах Омеляна Прицака й Володимира Потульніцького.

17. Омелян Йосипович надзвичайно високо цинив Федора Павловича Шевченка, вважаючи, що останній частково повторив концепцію Крип’якевича І. Зокрема твердженням, що “за своїм характером Україна вже в роки війни за визволення була аристократичною республікою”, він показував дуалістичний – напівмонархічно-гетьманський, напівреспубліканський характер влади. Див.: Шевченко Ф. П. Політичні та економічні зв’язки України з Росією в середині 17-го століття. – К., 1959. – С. 282.

18. Професор Прицак О. наполягав на створенні такої кафедри саме при Київському університеті не лише тому, що той знаходився в столиці України, але насамперед через глибоке переконання, що саме із заснування університету у давній столиці Русі – Києві (1834 р.) – почався новий, інтелектуальний період національної історії. Про підтвердження на основі джерел цього твердження Омеляна Прицака див.: Potul’nyč’kyj Volodymyr. Deutsche Einflüsse auf die Entwicklung des historischen Denkens in der Ukraine im. 19 Jahrhundert // Zeit – schrift für Ostmitteleuropaforschung, 1997. – 46 (4). – S. 475–499.

19. Омелян Прицак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – С. 73–74.

20. Див., зокрема, Матеріали до розробки концепції діяльності Інституту української археографії. – К., 1992, 64 стор.; Сохань П. С. Стан і перспективи розвитку української археографії. // Український археографічний щорічник. – № 1. – К., 1992. – С. 918; його ж. Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи. // Вісник АН України. – 1993. – № 6. – С. 49–55.

21. Омелян Прицак. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – К., 1997. – С. 29.